85 години

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Том I

85 години

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

8-9 ноември 2021 г.

Том I

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Свищов, 8-9 ноември 2021 г.

Посветена на 85 години от създаването
на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана в изпълнение проект НФ-2-2021 „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2021

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Проф. д-р Марияна Божинова
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ - председател
Проф. д. н. Борислав Борисов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Катя Личева
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Марина Николова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Силвия Костова
Доц. д-р Христо Сирашки

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Румен Ерусалимов - *председател*
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Любчо Варамезов - *председател*
Проф. д-р Анета Денева
Проф. д-р Атанас Атанасов
Проф. д-р Йордан Василев
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д-р Маргарита Богданова
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Александър Ганчев
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIO-ECONOMIC COHESION IN THE 21ST CENTURY: TRENDS AND CHALLENGES

Svishtov, 8th - 9th November 2021

Dedicated to the 85th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The international scientific and practical conference has been organized as implementation of project SF-2-2021 "Sustainable Development and Socio-Economic Cohesion in the 21st Century: Trends and Challenges", financed with funds by Ordinance of the Ministry of Education and Science for encouraging scientific research

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2021

PROGRAM COMMITTEE
Prof. Mariyana Bozhinova, Ph.D.
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Borislav Borissov, D.Sc.
Prof. Bozhidar Bozhinov, D.Sc.
Prof. Stoyan Prodanov, Ph.D.
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, Ph.D.
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, Ph.D.
Assoc. Prof. Irena Emilova, Ph.D.
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, Ph.D.
Assoc. Prof. Katya Licheva, Ph.D.
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, Ph.D.
Assoc. Prof. Marina Nikolova, Ph.D.
Assoc. Prof. Plamen Petkov, Ph.D.
Assoc. Prof Silviya Kostova, Ph.D.
Assoc. Prof Hristo Sirashki, Ph.D.

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D., Chairman
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovksi, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.
Head Asst. Asen Bozhikov, Ph.D.

EDITORIAL COMMITTEE
Prof. Lyubcho Varamezov, Ph.D., Chairman
Prof. Aneta Deneva, Ph.D.
Prof. Atanas Atanasov, Ph.D.
Prof. Yordan Vasilev, Ph.D.
Prof. Krasimir Shishmanov, Ph.D.
Prof. Margarita Bogdanova, Ph.D.
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Aleksandar Ganchev, Ph.D.
Assoc. Prof. Ventsislav Vassilev, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovski, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.

The published materials have been reviewed. The authors are responsible for the content and layout of their papers, the opinions expressed, the data used and the sources cited.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I

ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ПЪТЯТ КЪМ УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНА КОХЕЗИЯ –
МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ РИСКОВЕ И БАРИЕРИ
Проф. д.ик.н. Димитър М. Иванов …… 7

ПРОБЛЕМАТИЧНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Проф. д-р Митко Димитров …… 31

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО
НА ПУБЛИЧНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ИМОТИТЕ –
ДЪРЖАВНАТА И ОБЩИНСКА СОБСТВЕНОСТ
Проф. д.н. Борислав Борисов …….. 51

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ КРИЗИС И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ
В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19
д.э.н., профессор, Зверяков Михаил Иванович …… 59

ИЗМЕРВАНЕ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПАНДЕМИЯТА
ОТ COVID-19 ВЪРХУ КОРПОРАТИВНИТЕ ПОЛИТИКИ
ЗА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Андрей Захариев …… 67

ОБЛАГОРОДЯВАНЕ НА ПЛОСКИЯ ДАНЪК В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Румен Брусарски …… 75

ДВИЖЕЩИ СИЛИ НА ИНТЕГРАЦИЯ В ГЛОБАЛНИТЕ ЦИФРОВИ ВЕРИГИ
ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ
Проф. д-р Сава Димов …… 83

ЕФЕКТИ ОТ ПРОГРАМАТА НА ЕЦБ ЗА ЗАКУПУВАНЕ НА АКТИВИ
В УСЛОВИЯТА НА ИЗВЪНРЕДНА СИТУАЦИЯ, ПРИЧИНЕНА ОТ ПАНДЕМИЯ
Проф. д-р Силвия Трифонова …… 95

ТЕСТВАНЕ НА КОРЕКТИВНИ ВЕРОЯТНОСТНИ МОДЕЛИ
ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОПЦИИ ВЪРХУ АКЦИИ
Проф. д-р Стефан Симеонов, Д-р Теодор Тодоров …… 108

КОНКУРЕНЦИЯ И КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ
ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР (2011-2020 г.). СТРУКТУРЕН АНАЛИЗ
И ЕМПИРИЧНИ НАБЛЮДЕНИЯ
Проф. д-р Стоян Проданов …… 116

THE IMPLEMENTATION OF GOALS OF BALANCED DEVELOPMENT
OF POLAND AGAINST THE CHALLENGES AND DANGERS
OF WASTE MANAGEMENT
Assoc. Prof. Ireneusz T. Dziubek, Dr Tatiana Manasterska 126

MODERN FEATURES OF TRUST ASSET MANAGEMENT
Postgraduate student Stanislav Perminov, Assoc. Prof. Deniss Djakons, PhD 136

ИНДУСТРИЯТА НА ХЕДЖ ФОНДОВЕТЕ В ЕРАТА
НА РАЗХЛАБЕНИТЕ ПАРИЧНИ ПОЛИТИКИ И COVID-19
Доц. д-р Александър Ганчев 142

РАЗНОСКИТЕ КАТО НЕДЕЛИМА ЧАСТ ОТ АНАЛИЗА
НА РЕЗУЛТАТИТЕ ПО ИМУЩЕСТВЕНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 150

ВЛИЯНИЕ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И РАЗВИТИЯ
Кандидат экономических наук, доцент Шараг Елена Сергеевна 159

СТРАТЕГИЧЕСКИ ДЕЙСТВИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СТОПАНСКИ
ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
Доц. д-р Илиан Минков 166

ИНСТИТУЦИИ И НЕРАВЕНСТВО
Доц. д-р Калин Господинов 174

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПОДХОД КЪМ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ -
ВЪЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ
Доц. д-р Калоян Колев 181

ПРОБЛЕМИ НА ЛОЯЛНОСТТА В БАНКОВИТЕ ИНСТИТУЦИИ
ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Катя Личева 190

ЦЕЛЕСЪОБРАЗНОСТ И ЕФЕКТИ
НА МЕЖДУРЕГИОНАЛНАТА ДАНЪЧНА КОНКУРЕНЦИЯ
Доц. д-р Людмил Найденов 196

ВЪЗМОЖНИ ГРЕШКИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО
НА ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ В БЪЛГАРСКАТА ПРАКТИКА
Доц. д-р Марин Маринов, Красимир Парашкевов 204

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 210

ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID ВЪРХУ ЗДРАВНИТЕ РАЗХОДИ
Доц. д-р Николай Атанасов 219

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА НА ДЪРЖАВНОТО ФИНАНСИРАНЕ
НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ
Доц. д-р Пламен Йорданов, **Гл. ас. д-р Маргарита Николова** 230

ФИСКАЛНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ ЗА ЛИЦА С УВРЕЖДАНИЯ КАТО ПРИКРИТИ
СОЦИАЛНИ ПЛАЩАНИЯ ПРИ ИНВАЛИДНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, Ас. д-р Йордан Йорданов,
Докторант Жанета Ангелова 238

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов 246

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА СПРАВЕДЛИВОСТ –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Силвия Топлева 251

ДЪЛГОСРОЧНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
НА ПАНДЕМИИТЕ – УРОЦИ ОТ НЯКОИ ПРЕДХОДНИ КРИЗИ
Гл. ас. д-р Александър Б. Тодоров 258

ЕВРОФИНАНСИРАНЕТО КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ СЕКТОР
„ПРОИЗВОДСТВО НА ОБЛЕКЛО ОТ ТЕКСТИЛ“
Гл. ас. д-р Ангелина Терзиева 266

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА COVID-19
ВЪРХУ БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Гл. ас. д-р Анелия Панева 274

ПАЗАРЪТ НА ЗДРАВНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ –
СЪСТОЯНИЕ, РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 281

ФИСКАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ –
НЕОБХОДИМОСТ, УСЛОВИЯ И ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Димитър Костов 289

БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОЗОНАТА
Гл. ас. д-р Петя Василева 297

ДИНАМИКА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ
СЪС СТРАНИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОСЪЮЗА
Гл. ас. д-р Сергей Радуканов 304

ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ РОЛИ НА ФИСКАЛНАТА И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА
В СВЕТЛИНАТА НА COVID-19 В СТРАНИ С РАЗЛИЧЕН ПАРИЧЕН РЕЖИМ
Гл. ас. д-р Соня Георгиева 310

АСПЕКТИ НА НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКАТА
ПО ЗАЕТОСТТА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД НЕЯ
Гл. ас. д-р Таня Илиева ……..……..……..……..… 320

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ИНВЕСТИЦИОННИ СТРАТЕГИИ –
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВИ РЕЗУЛТАТИ
ОТ АКТИВНО ИНВЕСТИРАНЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов ……...……. 325

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ПРЕД БЪДЕЩИТЕ ПЕНСИОНЕРИ
В КОНТЕКСТА НА НОРМАТИВНИТЕ ПРОМЕНИ ВЪВ ВТОРИ СТЪЛБ
НА ПЕНСИОННИЯ МОДЕЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Йордан Йорданов ……...……. 334

ПАЗАРЪТ НА БАНКОВИ ДЕПОЗИТИ В БЪЛГАРИЯ:
ДИНАМИКА И СТРУКТУРНИ ИЗМЕНЕНИЯ
Ас. д-р Радослав Къновски …….....……. 340

ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОСТТА НА АГРАРНИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ
Д-р Антон Сотиров, **Д-р Никола Пищалов** …….....……. 347

НАДНОРМЕНОТО ТЕГЛО И ЗАТЛЪСТЯВАНЕТО
КАТО РИСКОВ ФАКТОР ЗА ЗДРАВЕТО
Д-р Орлин Цветков …….....…….……. 354

МЕРКИ НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ НА САЩ
ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА COVID-19
Д-р Свилен Колев .....…….……. 359

STATE AID ENFORCEMENT LAW IN THE ENERGY SECTOR
IN ALBANIA
Lecturer of Law, **Dr. Anduena Gjevori** ……..…….……. 366

БАНКОВАТА ТАЙНА КАТО КОМПОНЕНТА НА БАНКОВАТА
СИГУРНОСТ – ФИНАНСОВО-ПРАВНИ АСПЕКТИ
Преп. Игнат Папазов ……..…….……. 374

THE HISTORICAL EVOLUTION OF THE GOVERNMENT
SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
Olesea Speian, PhD Student ……..……...…….……. 378

ПРОМЕНИ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГУЛАТОРНИ КАПИТАЛОВИ
ИЗИСКВАНИЯ ЗА ПОКРИТИ ОБЛИГАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА
Докторант Борислав Киров ..……...……..……. 386

АВТОМОБИЛНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ И МЯСТОТО
НА ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА НА НЕГО
Докторант Ваня Галчева ……...……. 393

ЕФЕКТИ ВЪРХУ ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В РЕЗУЛТАТ
ОТ НАМАЛЯВАНЕТО НА НАЛИЧНИТЕ ПАРИ В ОБРАЩЕНИЕ
Докторант Владимир Сиркаров ……..……. 398

ВЛИЯНИЕ НА КОЕФИЦИЕНТА P/E И ДИВИДЕНТНАТА
ДОХОДНОСТ ВЪРХУ ЦЕНИТЕ НА АКЦИИТЕ
НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР
Докторант Владислав Любенов …….....…… 405

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА МСП
В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ
Докторант Даниел Данчев …….....…… 413

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РЕГУЛИРАНЕ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ
ЧРЕЗ ГРАНИЦИТЕ НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ДОХОД
Докторант Жанета Ангелова .....…… 421

ЦИФРОВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО – СРЕДСТВО
ЗА ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ И РАДИКАЛНА
ПРОМЯНА НА НАЧИНА НА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА МЕДИЦИНСКИ
И ЗДРАВНИ ГРИЖИ
Докторант Живка Петрова .....…… 429

ДЕБАТЪТ МЕЖДУ БАНКОВАТА И ВАЛУТНАТА ШКОЛА ОТ 19-И ВЕК –
ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПАРАЛЕЛИ СЪС СЪВРЕМЕННИТЕ
МОНЕТАРНИ РЕАЛНОСТИ
Докторант Кузман Илиев .....…… 438

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕНИДЖМЪНТА НА ЛЕЧЕБНИТЕ
ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
(ПО ПРИМЕРА НА УНИВЕРСИТЕТСКА МНОГОПРОФИЛНА БОЛНИЦА
ЗА АКТИВНО ЛЕЧЕНИЕ „СЪРЦЕ И МОЗЪК“ – ПЛЕВЕН)
Докторант Люба Митева .....…… 446

БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИИТЕ – ГОЛЕМИТЕ ПОЛЗИ
ЗА МАЛКИТЕ БАНКИ
Докторант Марина Милинова .....…… 453

ОТРИЦАТЕЛНИ ЛИХВЕНИ НИВА – ЕМПИРИЧЕН ОПИТ
Докторант Милена Пешева .....…… 460

ФИНАНСОВИЯТ ФЕЪРПЛЕЙ В ЖЕНСКИЯ ФУТБОЛ –
НЕОБХОДИМОСТ ИЛИ ВЪЗМОЖНОСТ
Докторант Нено Ненов ……..…… 468

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ПРЕМИЙНИЯ ПРИХОД
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Докторант Николай Илиев ….…… 474

РАЗВИТИЕ НА ИМУЩЕСТВЕНОТО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
Докторант Радка Василева ….…… 480

КОНСОЛИДАЦИЯТА НА БАНКОВИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОСТ
Докторант Рая Драгоева ……..…… 488

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДАНЪЧНИТЕ ИЗМАМИ
ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ
Докторант Стефан Пешов .....……. 496

ПРОГНОЗИРАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ -
ОТКЛОНЕНИЕ НА ФАКТИЧЕСКОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ
НА КОНСОЛИДИРАНАТА ФИСКАЛНА ПРОГРАМА
СПРЯМО ЗАКОНА ЗА БЮДЖЕТА НА БЪЛГАРИЯ
Докторант Юлиан Войнов .....……. 501

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА РОЛЯТА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
ПРИ ДОКУМЕНТИРАНЕТО В СЧЕТОВОДСТВОТО
Проф. д-р Атанас Атанасов .....……. 511

ОСОБЕНОСТИ ПРИ СЧЕТОВОДНОТО ОТЧИТАНЕ
НА СТОКИТЕ В УСЛОВИЯТА COVID-19
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова .....……. 517

АКТУАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА
НА ПРОМЕНИТЕ СЛЕД БРЕКЗИТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, Д-р Марий Стоянов .....……. 524

КЪМ НОВ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО
ПО МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ
Доц. д-р Диана Ималова, Доц. д-р Венцислав Вечев .....……. 532

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Красимира Славева .....……. 541

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ЗАВИСИМОСТТА МЕЖДУ
ЦИФРОВИЗАЦИЯТА НА ИКОНОМИКАТА И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ
Доц. д-р Маргарита Шопова, Гл. ас. д-р Евгени Овчинников,
Гл. ас. д-р Тихомир Върбанов .....……..…. 549

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ ЗА СВОБОДНА
ТЪРГОВИЯ С ТРЕТИ СТРАНИ И ЗНАЧЕНИЕТО ИМ ОТ ПОЗИЦИЯТА
НА МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ В ЕС
Доц. д-р Момчил Антов .....……..…. 557

INNOVATIVE METHODS FOR ACCOUNTING EDUCATION –
EXPERIENCE AND GLOBAL LESSONS LEARNED
Assoc. Prof. Nadya Velinova-Sokolova, PhD ……..……..…..…. 564

ИЗМЕРВАНЕ НА ДЕМОГРАФСКОТО ОСТАРЯВАНЕ И ДЪЛГОЛЕТИЕТО

Гл. ас. д-р Камелия Лилова[1]

Резюме: *В доклада е направено сравнение на три групи взаимно допълващи се измерители на демографското остаряване. Те са лесно изчислими и интерпретируеми и дават възможност за оценяване на процеса на остаряване на населението от различни гледни точки.*

Ключови думи: *остаряване на населението, показатели за остаряване, моментум, демографски потенциал, дълголетие на населението*

JEL: J10, J19

MEASURING DEMOGRAPHIC AGEING AND LONGEVITY

Head Assist. Prof. Kamellia Lillova, PhD[2]

Abstract: *Three groups of measures of demographic aging were compared in this paper. These measures are easy to calculate and interpret. They complement each other and make it possible to evaluate the process from different perspectives.*

Key words*: population ageing, indicators for ageing, momentum, demographic potential, population longevity*

JEL: J10, J19

1. Въведение

Остаряването на населението е явление, засягащо почти всички страни в света. То е закономерен резултат от смяната на типа на възпроизводство по време на демографския преход и се изразява в постепенно нарастване на броя и относителния дял на възрастните и старите хора. Това нарастване обикновено е съпътствано от намаляване на относителния дял на младите хора (Преса, 2006; United Nations, 2001; Kinsella, 2005). Намаляването на раждаемостта и увеличаването на продължителността на живота са довели до нарастване на броя и относителния дял на възрастното население. Този процес се развива неравномерно в различните региони на света. Най-старо е населението на Европа и Северна Америка, но процесът се развива най-бързо в Източна Азия (Япония) (UN, 2019a, 2019a, 2020). В някои страни с много ниска раждаемост населението едновременно остарява и намалява (напр. Гърция, Италия, Унгария, Сърбия, Япония), като в част от тях

[1] clillova@yahoo.com, ksl@abv.bg, Институт за изследване на населението и човека, Българсска академия на науките

[2] clillova@yahoo.com, ksl@abv.bg, Institute for Population and Human Studies, Bulgarian Academy of Sciences

процесът се подсилва от отрицателна нетна миграция (напр. в Румъния, България, Хърватия, Латвия, Албания, Италия) (Eurostat, 2021). Този глобален процес изправя обществата пред редица социално-икономически предизвикателства.

При изследване на демографското остаряване се използват различни статистико-демографски подходи, които преследват различни научно-изследователски и практически цели. Това определя различията в познавателните възможности на изчисляваните показатели. Ще разгледаме някои най-често използвани традиционни и по-нови показатели, които могат да се обобщят в следните групи: показатели, основаващи се на хронологична възраст и фиксирани възрастови граници (традиционни показатели); показатели, основаващи се на измерването на демографската инерция; показатели, които се основават на хронологична възраст и променлив възрастов праг на старостта (възрастовите граници зависят от фиксиран праг на продължителността на оставащия живот). Тези показатели е прието да се изчисляват, както за цялото население, така и по пол.

2. Показатели с фиксиран възрастов праг на старост (традиционни)

Традиционните показатели за остаряване се основават на хронологична възраст и фиксирани възрастови граници на изследваните групи от хора. Европейската статистика определя следните граници: 0-14 години (млади в подтрудоспособна възраст), 15-64 години (възрастни в трудоспособна възраст), 65 и повече години (стари в надтрудоспособна възраст). Основни показатели в тази група са (United Nations, 2001):

а) Относителни дялове на броя на хората от трите широки възрастови групи (0-14), (15-64) и (65+) години от общото население.

б) Съотношения между широките възрастови групи:

- Коефициент на зависимост на лицата в извънтрудоспособна възраст от трудоспособното население. Той показва приблизително колко зависими са на издръжка от 100 независими лица. Изчислява се за цялата група на зависимите и двете подгрупи – млади-зависими и стари-зависими. Евростат изчислява варианти на показателите при три набора от възрастови групи: (0-14), (15-64), (65+); (0-19), (20-59), (60+); (0-19), (20-64), (65+) години. За първия вариант показателите са:

(0-14)+(65+) / (15-64) . 100 – общ коефициент на зависимост,

(0-14) / (15-64) . 100 – коефициент на зависимост на младите хора,

(65+) / (15-64) . 100 – коефициент на зависимост на старите хора

Тези коефициенти са груби измерители на потенциалните потребности на зависимите хора от социална подкрепа.

- Индекс на остаряване – отношение между броя на старите и броя на младите:

(65+) / (0-14) . 100

в) Относителен дял на най-старите (80+ или 85+) от общото население. Този показател има смисъл при анализиране остаряването на групата на старите хора (65+).

г) Коефициент на издръжка на най-старите от техните деца-родители:

(85+) / (50-64) . 100

Този коефициент показва колко души на възраст 85 и повече години зависят от 100 души на възраст 50-64 години. Тези две групи условно се разглеждат като група на живите стари родители и група на техните пораснали деца.

г) Средна възраст. Средната аритметична се изчислява от населението на всички възрасти и поради това тя е приета за най-точен измерител (Христов, 2002).

д) Медианна възраст. Възрастта, при която половината от населението е по-младо, а другата половина – по-старо от нея, се използва най-често в международни сравнителни изследвания. Различието между нея и средната възраст е пренебрежимо малко в остарелите населения (Калоянов, 2001).

Представените дотук показатели се изчисляват при фиксирани граници на сравняваните възрастови групи, които не отчитат нарастването на продължителността на живота.

3. Показатели с променлив възрастов праг на старост

Класическите показатели за остаряване не отчитат нарастващото дълголетие на хората. Подобряването на здравето и качеството на живота в развитите страни е довело до нарастване на продължителността на живота на всяка възраст и особено над 65 години. Това означава, че днес хората на възраст 65 години разполагат с повече години предстоящ живот от тези на същата възраст в миналото. Това е довело до преосмисляне на концепцията за старостта и разработване на нови показатели, които да отчитат нарастващото дълголетие. Разглеждат се две различни концепции за възраст на хората: „хронологична възраст“ - брой преживени години след раждане – и „перспективна възраст“ – възраст, която се коригира спрямо продължителността на оставащия живот от таблицата за смъртност за референтна година (Sanderson & Scherbov, 2005, 2007, 2008; Lutz., Sanderson & Scherbov, 2008). Втората концепция отчита подобренията в здравето и продължителността на живота. При нея долната граница на старостта зависи от определен горен праг на оставащата продължителност на живота според таблицата за смъртност. Райдър (Ryder, 1975) първи предлага старостта да започва, когато оставащата продължителност на живота е по-малка от 10 години. Сандерсон, Счербов и Луц, използвайки 15-годишен праг на оставащата продължителност на живота, предлагат модифицирани варианти на четири основни показателя (Sanderson & Scherbov, 2005, 2007, 2008; Lutz., Sanderson & Scherbov, 2008):

а) Перспективен относителен дял на старите хора[3] - относителен дял на населението, което има остатъчна продължителност на живота 15 или по-малко години. За изчисляване на този показател най-напред се определя долната възрастова граница на възрастовата група с 15 или по-малко години оставащ живот според съответната таблица за смъртност. След това за тази възрастова група се изчислява нейният относителен дял в общия брой на населението. Когато продължителността на живота във високите възрасти нараства, възрастовата граница на тази група се измества нагоре и нейният относителен дял намалява. Това означава, че при населения с нарастваща продължителност на живота във високите възрасти новият показател ще има по-ниски стойности от традиционния и ще показва по-бавен темп на остаряване.

б) Перспективен коефициент на зависимост в напреднала възраст[4]. Той се изчислява като отношение между броя на лицата с оставаща продължителност на живота 15 или по-малко години и броя на лицата на възраст 15 или повече години с оставаща продължителност на живота над 15 години.

в) Перспективна медианна възраст на населението[5]. Тя се изчислява като перспективна възраст, съответстваща на медианната възраст за референтна година.

г) Перспективна средна възраст (PARYL)[6]. Тя се измерва като претеглена средна аритметична на стойностите на средната продължителност на предстоящия живот по възраст с тегла - относителните дялове на лицата на всяка възраст. PARYL може да се тълкува и като среден жизнен потенциал на населението[7].

Д'Албис и Колард прилагат алтернативна техника за измерване на остаряването на населението, която се основава на относителната възраст на всеки човек в населението и използва техники за оптимално групиране за определяне на отделните възрастови групи. Чрез нея се отстраняват някои недостатъци, свързани с използването на периодни таблици за смъртност и премащабирането на възрастите (d'Albis & Collard, 2013).

4. Показатели, основаващи се концепцията за демографска инерция

Съществува и друг подход, който дава кохортна перспектива на измерването на остаряването. Използва се концепцията на Кийфиц за „момен-

[3] Prop.RLE15- - roportion of the population whith remaing life expectancy 15 years or less.

[4] POADR - prospective old-age dependancy ratio.

[5] PMA - prospective median age.

[6] PARYL - population average remaining years of life.

[7] Концепцията за жизнения потенциал е разработена от Херш (Hersch, 1948). Жизненият потенциал на едно лице и на отделни групи от населението се изследва детайлно в потенциалната демография (Фильрозе, 1975; Русев & Сугарев, 2008).

тум“ („импулс“) на населението (Keyfitz, 1971). С тази концепция се обяснява природата на процеса на демографско остаряване и се измерва потенциалът за остаряване на населението (Rowland, 1996). Моментумът изразява „стремеж“ на населението да запази съществуващата тенденция на растеж или намаляване на своя размер и се проявя чрез съпротивлението на възрастовата структура. Той се изчислява, като се следва модела на Кийфиц (Keyfitz, 1971; Preston, Heuveline & Guillot, 2000):

1) От населението в даден момент се изчислява стационарно население, като достатъчно дълго време се поддържат постоянни текущият възрастов режим на смъртност (и миграция) и възрастовият режим на раждаемост на равнището на заместване, изчислен чрез пропорционално изменение на текущите повъзрастови коефициенти на раждаемост. По този начин се моделира придвижването на кохортите към все по-високи възрасти (остаряване на кохортите). Стационарното население може да се изчисли по-два начина: чрез проектиране по метода на кохортите или чрез математически изрази (Preston et al., 2000).

2) Изчислява се отношение (като абсолютна или относителна разлика) между размерите на стационарното население и началното население (моментум). Разликата между двете населения представлява потенциал за растеж (ако тя е положителна) или намаление (ако тя е отрицателна), който е резултат от придвижване на кохортите на реалното население нагоре по възрастовата пирамида. Тези кохорти са родени при различни възпроизводствени режими в миналото. Това означава, че моментумът измерва сумарно влиянието на миналите режими на раждаемост, смъртност и миграция върху текущата възрастова структура и остаряването на населението. Именно тези процеси в миналото са създали потенциала за растеж или намаление на възрастовите групи на населението в настоящето и затова моментумът е известен още като „потенциал на прираста на населението“ или „демографски потенциал“. Следователно моментумът е най-точният интегрален измерител на остаряването.

Процесът на демографско остаряване се съпровожда от намаляване на моментума. Намаляващ положителен моментум имат остаряващите населения в периода на демографския преход от висока раждаемост към ниска раждаемост около равнището на заместване. Задълбочаващ се отрицателен моментум имат остаряващите населения в петата фаза на прехода (известна и като „втори демографски преход”), характеризираща се с намаляване и задържане на раждаемостта под равнището на заместване при ниска повъзрастова смъртност.

Днес отрицателен моментум имат някои европейски страни с „хиперостаряващо“ население, сред които е и България[8]. През 1950 г. България е

[8] Хиперостаряването е характерно за петата фаза на демографския преход. То се изразява в нарастване относителния дял на старите хора (обикновено на 65 и повече години) до равнище, което може да се задържи, само ако населението намалява (Rowland, 1996: 56).

имала един от най-високите в Европа потенциали за растеж (30%). Оттогава нейното население остарява непрекъснато, губейки постепенно потенциала си за растеж (фиг. 1). След след 1990 г. демографският потенциал сменя посоката си и се превръща в нарастващ потенциал за намаление (Лилова, 2012).

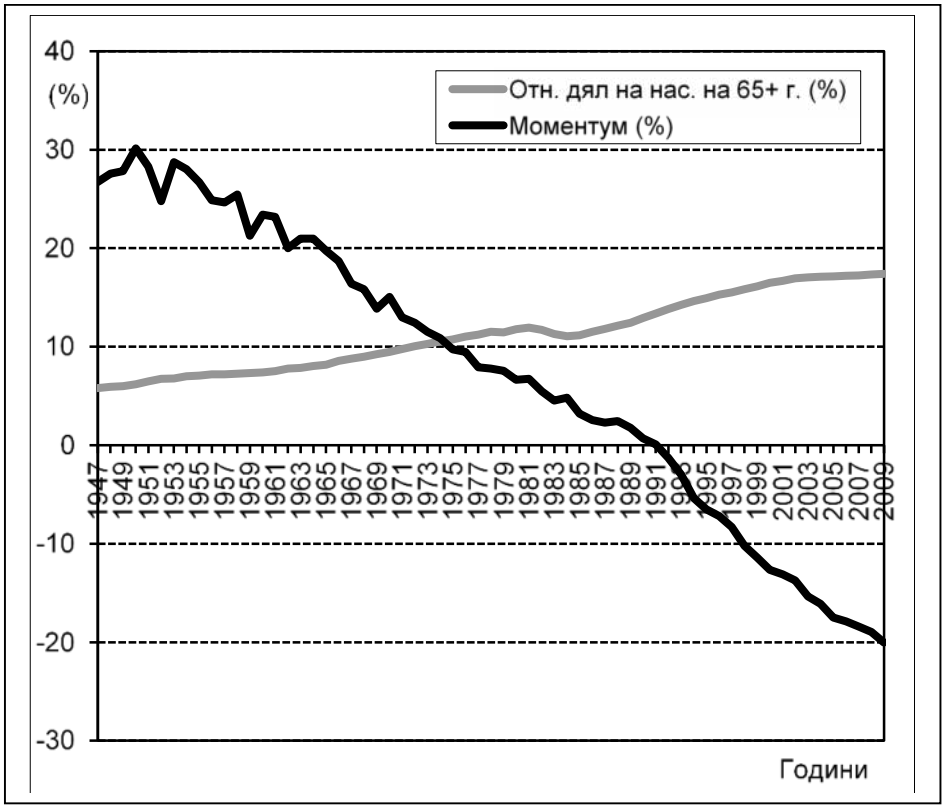

Фигура 1. Показатели за остаряване на населението: относителен дял на населението на 65+ години и демографски потенциал (моментум)
Източник на данните: http://www.mortality.org; http://www.humanfertility.org

5. Заключение

Разгледаните групи показатели се основават на три различни концепции за остаряване на населението, даващи възможност за оценяване на процеса от различни страни. Те са лесно интерпретируеми и изчисляването им не е свързано с особени трудности.

Традиционните показатели използват хронологичната възраст и фиксирани граници на различните възрастови категории (млади, трудоспособни, стари); те дават първоначална ориентация за процеса на остаряване. Тези показатели не отчитат нарастването на продължителността в средните и високите възрасти с течение на времето и промените във функционалните, познавателните или здравните способности на хората в тези възрасти (Skirbekk, Staudinger & Cohen, 2019).

Един възможен начин за коригиране на това е използването на втората група показатели с относително положение на прага на старостта във възрастовото разпределение на населението. За изчисляването на тези показатели освен данни за броя на населението по възраст са необходими и данни за средната продължителност на предстоящия живот от таблиците за смъртност.

Моделът на демографската инерция, чрез който се изчислява моментумът, разглежда процеса на остаряване на населението в кохортна перспектива, обвързвайки го с влиянието на предходните демографски процеси. В скрита форма например показателят отчита действието на миналите режими на ниска раждаемост, намаляваща смъртност и нарастващо дълголетие, в резултат на които се е формирало текущото възрастово разпределение на населението. Затова този интегрален показател е и най-точен. За неговото изчисляване са необходими данни за броя на населението, раждаемостта, смъртността и миграцията по възраст и пол. Смъртността участва в модела чрез таблиците за смъртност.

Използвани източници

Калоянов, Т. (2001). Остаряване на населението на България през периода 1960-1990 година. *Статистика*, 2, 62-73.

Лилова, К. (2012). Моментум и изменение на броя и възрастовата структура на населението в България (1947-2009 г.). *Население*, № 1-2, 5-36.

Преса, Р. (2006). *Речник по демография*. С., Авалон. (прев. от фр. ез. М. Сугарева).

Русев, Б. & Сугарев, З. (2008). *Демографска статистика*. С., УИ „Стопанство“.

Сугарева, М. & Лилова, К. (2006). Типологизация на европейските държави по степен на демографско остаряване и демографско натоварване. *Статистика*, № 4, 59-76.

Фильрозе, Э. (1975). *Очерк потенциальной демографии*. М., Статистика, 1975.

Христов, Е. (2002). Остаряване на българското население през миналия век - основни измерители и емпиричен анализ. *Население*, № 1-2, 3-13.

d’Albis, H. & Collard, F. (2013). Age groups and the measure of population aging. *Demographic Research*, Vol. 29, Art. 23.

Hersch, L. (1944). *De la demographie actuelle a la demographie potentielle*. Gen.

Eurostat. (2021). *https://ec.europa.eu/eurostat/data/database*

Keyfitz, N. (1971). On the momentum of population growth. *Demography*, 8(1), 71-80.

Kinsella, R. & Phillips, D. R. (2005). Global Aging: The Challenge of Success. *Population Bulletin*, Population Reference Bureau, 60(1).

Lutz, W., Sanderson, W. & Scherbov, S. (2008). The coming acceleration of global population pgeing. *Nature*, 451 (7179), 716-719.
Preston, S. H., Heuveline, P. & Guillot, M. (2001). *Demography. Measuring and Modeling Population Processes*. Oxford (UK), Malden, MA (USA): Blackwell Publishers.
Rowland, D. T. (1996). Population momentum as a measure of ageing. *European J. of Population*. 12(1), 41-61.
Ryder, N. 1975. Notes on stationary populations. *Population Index*, 41, 3-28.
Sanderson, W. and Scherbov, S. (2005). Average remaining lifetimes can increase as human populations age. *Nature*, 435(7043), 811-813.
Sanderson, W. and Scherbov, S. (2007). New Perspective on Population Aging. *Demographic Research*, Vol. 16, Art. 2, 27-58.
Sanderson, W. and Scherbov, S. (2008). Rethinking age and aging. *Population Bulletin*, Population Reference Bureau, 63(4).
Skirbekk, V. F., Staudinger, U. M. & Cohen, J. E. (2019). How to Measure Population Aging? The Answer Is Less than Obvious: A Review. *Gerontology*, 65(2), 136–144.
United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2001). *World Population Ageing: 1950-2050* (ST/ESA/SER.A/207).
United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019a). *World Population Prospects 2019, Volume I: Comprehensive Tables* (ST/ESA/SER.A/426).
United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019b). *World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles* (ST/ESA/SER.A/426).
United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2020). *World Population Ageing 2019* (ST/ESA/SER.A/444).